

УДК 37.013.42(075.8):34:037

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.11>

Жанна ПЕТРОЧКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, спеціальної освіти та соціальної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02000

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Наталія ДАТЧЕНКО

спеціалістка із захисту дитини Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), вул. Грушевського, 9Б, м. Київ, Україна, 79000

ORCID: 0000-0002-1378-3476

Бібліографічний опис статті: Петрочко, Ж., Датченко, Н. (2023). Забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 82–90, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.11>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У статті здійснено спробу розкрити проблему забезпечення найкращих інтересів дитини в кризових умовах. Мета статті: визначити та схарактеризувати концептуальні та змістово-технологічні акценти забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану в Україні. У статті застосовано теоретичний аналіз сучасної наукової літератури з теми дослідження, огляд нормативно-правових документів міжнародного і загальноукраїнського рівня, здійснено узагальнення для зроблено висновки щодо змісту й пріоритетних чинників забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни в Україні. Розкрито значення для дитини сім'ї, безпеки, права участі. Наголошено, що концепція забезпечення найкращих інтересів дитини дуже гнучка й не може мати узагальненого характеру. Визначено, що в найкращих інтересах дитини під час війни: забезпечення безпеки й належна увага до її ключових потреб та складних життєвих обставин. Підкреслено, що в умовах війни забезпечення найкращих інтересів дитини передбачає: моніторинг та обмін інформацією щодо місця перебування та становища дитини, її потреб та інтересів, а також батьків/опікунів, братів і сестер дитини; пошук та возз'єднання сімей; психосоціальна підтримка та соціальні послуги дитині та її сім'ї; всебічна гуманітарна підтримка біологічних сімей дітей; у разі потреби дотримання виключної пріоритетності влаштування дитину в сімейне середовище; розвиток альтернативних форм догляду за дитиною, якщо батьки втратили можливість піклуватись про неї; урахування думки дитини під час вирішення питань, що її стосуються; ефективна взаємодія суб'єктів між собою та з інститутами громадянського суспільства для ухвалення ефективного рішення. Більш детальніше схарактеризовано модель (зміст, етапи) психосоціальної підтримки дитини у територіальній громаді в умовах війни.

Ключові слова: дитина, сім'я, найкращі інтереси дитини, безпека, права дитини, потреби дитини, психосоціальна підтримка.

Zhanna PETROCHKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Faculty of Psychology, Special Education and Social Work of the Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 Boulevard I. Shamo, Kyiv, Ukraine, 02000

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Nataliya DATCHENKO

Child Protection Officer in United Nations Children's Fund (UNICEF), 9-B Grushevskogo str., Kyiv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0002-1378-3476

To cite this article: Petrochko, Zh., Datchenko, N. (2023). Zabezpechennia naikrashchykh interesiv dytyny v umovakh viiny v Ukraini [Ensuring the best interests of the child in the conditions of war in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 82–90, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.11>

ENSURING THE BEST INTERESTS OF THE CHILD IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE

The article attempts to explore the theme of ensuring the best interests of the child in crisis conditions. The purpose of the article is to define and characterize the conceptual and content-technological accents of ensuring the best interests of the child in the conditions of martial law in Ukraine. The article applies a theoretical analysis of modern scientific literature regarding the subject matter of the research, a review of normative-legal documents at the international and Ukrainian levels, and a generalization is made to draw conclusions about the content and priority factors of ensuring the best interests of the child in the conditions of war in Ukraine. The meaning of the family, the right to participate, and the safety for the child are explored. It is emphasized that the concept of ensuring the best interests of the child is very flexible and cannot be generalized. It is determined that the best interests of the child during the war are to ensure the safety of the child and to provide adequate attention to the child's key needs and difficult life circumstances. It is emphasized that in the conditions of war, ensuring the best interests of the child involves: monitoring and exchanging information about the location and condition of the child, her/his needs and interests, as well as needs and interests of the child's parents/guardians, brothers and sisters; search and reunification of family; psychosocial support and social services for the child and her/his family; comprehensive humanitarian support for children's biological families; if necessary, the exclusive priority of placing the child in a family environment; development of alternative forms of care for the child, if the parents have lost the opportunity to care of the child; taking into account the child's opinion when solving issues concerning her/him; effective interaction of subjects among themselves and with institutions of civil society to make an effective decision. The model (content, stages) of psychosocial support of a child within a territorial community in war conditions is characterized in more detail.

Key words: child, family, child's best interests, safety, child's rights, child's needs, psychosocial support.

Актуальність проблеми. В умовах змін чи трансформацій, суспільних перетворень чи боротьби на незалежність і суверенність для будь-якої цивілізованої країни у сфері захисту підростаючого покоління не втрачає ваги принцип забезпечення найкращих інтересів дитини.

Цей принцип уперше був проголошений у Декларації прав дитини (Декларація прав дитини, 1959). Згодом у Конвенції ООН про права дитини він знайшов закріплення як пріоритет захисту дитини і відобразився у різних статтях: стаття 9 (розлучення з батьками); стаття 10 (возз'єднання сім'ї); стаття 18 (батьківські обов'язки); стаття 20 (позбавлення сімейного оточення та альтернативний догляд); статті 21 (усиновлення); стаття 37 с) (відокремлення від дорослих у випадку позбавлення волі); стаття 40 2b) (процесуальні гарантії щодо присутності батьків на судових розглядах по кримінальних справах по відношенню до дітей в конфлікті із законом) (Конвенція ООН про права дитини, 1991).

Згідно з міжнародними орієнтирами українське законодавство визначає, що основні засади державної політики щодо захисту дитини мають ґрунтуватись на забезпеченні найкращих інтересів дитини (Закон України «Про охорону дитинства», 2001 р., стаття 1), тобто «на діях та рішеннях, спрямованих на задоволення індивідуальних потреб дитини, відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, куль-

турної й етнічної належності, та врахування думки дитини, якщо вона досягла такого віку й рівня розвитку, що може її висловити» (Про охорону дитинства, 2022). Відповідне визначення поняття «забезпечення найкращих інтересів отримувачів соціальних послуг» подано у Законі України «Про соціальні послуги» (Про соціальні послуги, 2023).

Обставини війни, як і глибокі соціальні кризи, змінюють усталені механізми й алгоритми дій. Це актуалізує необхідність мислити по іншому, не чекати готових моделей чи вказівок, бути готовими до нестандартних рішень стосовно дитини чи сім'ї. Відтак, в умовах воєнного стану принцип забезпечення найкращих інтересів дитини набуває особливої ваги і акцентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки щодо забезпечення найкращих інтересів дитини у царині соціальної роботи мають українські дослідники Н. Датченко, Ж. Петрочко, З. Кияниця. Зокрема, вони розглядають сутність концепції забезпечення найкращих інтересів дитини в контексті забезпечення благополуччя дитини, організації соціальних послуг для сімей з дітьми (Соціальна робота з вразливими сім'ями з дітьми, 2017, с. 39). Здебільшого дослідницька увага приділена трьом вимірам цієї концепції (праву дитини; першочерговому принципу при тлумаченні норм права; правилу процедури), а також факторам, які впливають на якість соціальних

послуг для сімей з дітьми в їхніх найкращих інтересах. Відзначено, що відповідно до міжнародних стандартів концепцію забезпечення найкращих інтересів дитини можна застосувати у різних вимірах (індивідуальному, колективному, широкої соціальної групи), а також у різних контекстах (розгляд індивідуальних випадків, прийняття програм, стратегій, політик та законів) (Датченко, Петрочко, 2021).

У галузі права дослідження Т. Томляк присвячено генезису принципу забезпечення найкращих інтересів дитини як основній правовій категорії, що застосовується у сфері прав дитини. Автором проаналізовано відповідні норми міжнародного права й визначено тенденції становлення принципу забезпечення найкращих інтересів дитини. Зокрема, автором обґрунтовано, що з урахуванням винятковості та особливості кожної дитини поняття «найкращі інтереси дитини» є ширшим, ніж поняття «права та свободи дитини» (Томляк, 2021).

В аспекті цивільного провадження теорію і практику застосування принципу найкращих інтересів дитини досліджують такі українські науковці, як Г. Габо, Л. Гретченко, С. Савицька, О. Спектор (Габо та ін., 2020). Автори визначають особливості застосування цього принципу у сімейних спорах, у цивільному судочинстві, розкривають сутність, зміст, специфіку оцінки і доказування найкращих інтересів дитини. Підкреслюють, що «визначення того, яке саме рішення буде прийнято в найкращих інтересах дитини, має починатися з оцінки конкретних обставин, які роблять дитину унікальною» (Габо та ін., 2020, с. 54). Фахівець у галузі права В. Доценко у контексті міжнародно-правових угод аналізує рішення, у яких розкривається питання забезпечення найкращих інтересів дитини при вирішенні спору щодо неї (Доценко, 2019); М. Менджул через призму практичного застосування цього принципу висвітлює важливість для забезпечення найкращих інтересів дитини її участі у процедурах судочинства (Менджул, 2021).

Зарубіжними дослідницями концепції забезпечення найкращих інтересів дитини є А. Е. Зіілстра (Angenietha Elisabeth Zijlstra), Джоана Роджерс (Joanna Rogers), які аргументовано доводять мультидисциплінарність та динамічність розвитку цієї концепції (Зайлстра, 2012; Rogers, 2019).

Мета статті: визначити та схарактеризувати концептуальні та змістово-технологічні акценти забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану в Україні.

У статті застосовано теоретичний аналіз сучасної наукової літератури з теми дослідження, огляд нормативно-правових документів міжнародного і загальноукраїнського рівня, здійснено узагальнення та зроблено висновки щодо змісту й пріоритетів забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найсприятливішим середовищем для задоволення потреб дитини є сім'я, тобто для гармонійного розвитку дитині життєво необхідно зростати в сприятливому сімейному середовищі. Переваги сім'ї очевидні: індивідуальний підхід; увага до безпеки дитини; захист через персоніфіковану відповідальність; максимальне врахування потреб дитини; практика сімейних стосунків, життєвий досвід виконання різних соціальних ролей; взаємопідтримка, емоційне тепло, співпереживання тощо.

Відтак, можна означити такі основні положення забезпечення найкращих інтересів дитини: 1) збереження цілісності сім'ї та утримання від вилучення дитини з неї; 2) якщо дитина все ж вилучена – забезпечення подальшого догляду/опіки, що сприятиме її гармонійному розвитку (Соціальна робота з вразливими сім'ями з дітьми, 2017, с. 40).

У контексті зазначеного «при визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, в якнайкращих інтересах дитини буде збережено її зв'язки із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, в найкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним» (Габо, 2020, с. 60).

Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини наголошує на суб'єктності дитини, що передбачає її певну рефлексію щодо подій, які з нею трапляються, та середовища, у якому вона знаходиться. Цей принцип забезпечує дитині, з урахуванням особливостей розвитку, можливість участі в ухваленні рішень, що її стосуються (Менджул, 2019).

Існують, принаймні, три кроки для участі дітей: адекватне інформування дитини про

ситуацію, в якій вона перебуває, її причини та можливі наслідки; заслуховування думки дитини; врахування такої думки при прийнятті рішення.

Обумовимо, що думка дитини повинна бути врахована у балансі із іншими факторами, які впливають на найкращі інтереси дитини. Зокрема, суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси. Наприклад, небажання дітей підтримувати контакт та спілкування з батьками не повинно розцінюватись як абсолют у визначенні найкращих інтересів юної особистості.

Забезпечення найкращих інтересів дитини означає, що в усіх діях та рішеннях стосовно дитини мають бути враховані її індивідуальні потреби. Такі потреби повинні бути належним чином вивчені й оцінені. При цьому враховуються: стан дитини; сімейне оточення, стосунки та контакти з сім'єю; соціальні контакти дитини з однолітками і дорослими; наявні в дитини вміння та здібності; її кризові періоди розвитку; підготовленість до самостійного життя тощо.

Як відомо, Конвенція ООН про права дитини не встановлює ієрархії прав дитини, спонукаючи уряди розбудовувати такі державні системи, які будуть здатні забезпечити усі права, зазначені в документі, без поділу на більш та менш пріоритетні. В умовах воєнного стану ключові положення концепції найкращого забезпечення інтересів дитини теж не змінюються, однак деякі з них набувають особливої ваги (Дитина під прицілом, 2016).

Розкриваючи це питання, насамперед підкреслимо, що концепція забезпечення найкращих інтересів дитини дуже гнучка й не може мати узагальненого характеру. На цьому аспекті було наголошено у 2013 році Комітетом ООН з прав дитини у Зауваженнях загального характеру «Про право дитини на приділення першочергової уваги якнайкращому забезпеченню її прав». Зокрема, Комітет трактував забезпечення найкращих інтересів дитини як динамічну концепцію, що передбачає здійснення ретельної оцінки конкретного випадку. Так, було підкреслено, що під час прийняття рішень стосовно дитини, групи дітей чи дітей загалом протрібно проводити оцінку можливого впливу. Тобто, інституції або фахівці, які застосовують цей принцип, мають пояснити, які саме фактори

були враховані для забезпечення найкращих інтересів дитини, яка значимість надана найкращим інтересам у порівнянні з іншими факторами. Іншими словами, визначення того, яке саме рішення буде прийнято в найкращих інтересах дитини, має починатися з оцінки конкретних обставин, які роблять дитину унікальною (Зауваження загального порядку, 2013, с. 4).

Розглядаючи і ухвалюючи альтернативні рішення стосовно дитини (а їх має бути не менше трьох), в умовах війни слід перш за все дбати про задоволення базових потреб дитини. Зокрема, до таких потреб належать потреби в царині збереженні здоров'я, а це: безпека, адекватність харчування, дієти; достатній і спокійний сон, умови для відпочинку; забезпечення одягом відповідно до сезону, гігієнічні потреби, належний догляд у разі хвороби. Окрім цього, дитині під час війни найбільше потрібні: безпечний прихисток, опора, психосоціальна підтримка, розуміння, спокій, мінімізація ризиків, а також час, щоб відновити ресурси.

Першочерговою і надзвичайно гострою потребою дитини в умовах війни є безпека. Саме безпека породжує у дитини відчуття захищеності, довіри, стабільності і впевненості, є фундаментом і водночас умовою відчуття спокою, комфорту. Якщо безпека дитині не забезпечена, біологічні потреби теж не можуть бути задоволені належним чином. При цьому, відчуття дитиною безпеки будуть залежати від різних параметрів, серед яких: вік, рівень розвитку, стать, сімейні зв'язки, соціальні зв'язки, доступ до підтримки з боку громади та її членів, і навіть психологічна стійкість дитини.

Безперечно, у війну безпека набуває специфічного «відтінку», оскільки постійною існує небезпека втратити життя. Тобто в умовах війни можна говорити лише про відносну безпеку.

Безпечна поведінка особистості загалом складається з чотирьох компонентів: передбачення небезпеки (знання небезпек, що оточують людину, знання фізичних властивостей цих небезпек, уміння розпізнавати природу небезпеки тощо); запобігання впливу небезпеки; подолання небезпеки; створення режиму безпеки. Щоб уникнути небезпеки, людина повинна розуміти природу виникнення і характер небезпечних ситуацій, вміти правильно оцінити ситуацію, а також раціонально розподілити власні сили (Енциклопедія освіти, 2021, с. 71).

Безпеку потрібно розглядати у об'єктивному і суб'єктивному аспектах. Об'єктивний аспект визначає існування або неіснування реальних загроз. Суб'єктивний – усвідомлення людиною факту існування небезпеки та можливості їй протидіяти. Враховуючи зазначене, дитина лише тоді відчуватиме себе у безпеці, коли за нею доглядатиме безпечний дорослий, коли вона житиме в безпечних стабільних умовах і коли вмітиме безпечно поводитися. У свою чергу, безпечний дорослий – це повнолітня людина, яка поводить себе безпечно, тобто: володіє знаннями про безпеку; уміє розпізнавати небезпеку й уникає небезпечних ситуацій; вміє подолати небезпеку, створити безпечні умови для себе й інших, надати посильну допомогу; вміє навчити безпечній поведінці дитину (Енциклопедія освіти, 2021, с. 72).

Війна доповнює поняття «безпека» іншим змістом. Так, дорослим з безпечною поведінкою потрібно бути готовими правильно розповісти дитині про: дії у разі виникнення небезпеки, в т. ч. під час сигналу повітряної тривоги; дії під час активних обстрілів, евакуації, тимчасового переміщення; реакції та способи психологічної саморегуляції, коли страшно; прості предмети надання першої медичної допомоги (джгут, бинт, йод, бактерицидний пластир); вибухонебезпечні предмети; контакти осіб/спеціалістів, які можуть прийти на допомогу у разі потреби тощо.

Гарантувати безпеку дитині в сім'ї означає: створити для дитини безпечні умови активності, гри, а також сну та відпочинку; забезпечити харчування, що не шкодить здоров'ю дитини; стежити за її гігієною, чистотою одягу; бути уважним до самопочуття дитини; стежити, щоб дитина не завдала собі шкоди через неуважність, необачність; не пропонувати дитині спосіб проведення дозвілля, що може загрожувати її життю чи здоров'ю та інше.

Після пережитих подій війни влаштування дитини у заклад інституційного догляду та виховання може стати для юної особистості повторною травмою. Й натомість спокійна атмосфера, підтримка у новій сім'ї допоможе дитині швидше оговтатися. Тому під час війни в найкращих інтересах дитини важливо уникати влаштування дитини у заклад інституційного догляду.

Отже, для найкращого забезпечення інтересів дитини потрібно зробити все можливе, аби

дитина була у безпеці. Відтак, основне правило: під час війни *дитині краще там, де їй безпечніше*.

Таким чином, забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни передбачає:

- моніторинг та обмін інформацією щодо місця перебування та становища дитини, її потреб та інтересів, а також батьків/опікунів, братів і сестер дитини;
- пошук та возз'єднання сімей;
- психосоціальна підтримка та соціальні послуги дитині та її сім'ї;
- всебічна гуманітарна підтримка біологічних сімей дітей;
- у разі потреби дотримання виключної пріоритетності влаштування дитину в сімейне середовище;
- розвиток альтернативних форм догляду за дитиною, якщо батьки втратили можливість піклуватись про неї;
- урахування думки дитини під час вирішення питань, що її стосуються;
- ефективна взаємодія суб'єктів між собою та з інститутами громадянського суспільства для ухвалення ефективного рішення.

Зупинимося більш детально на психосоціальній підтримці дитини та її сім'ї як важливому чиннику забезпечення найкращих інтересів дитини. На жаль, поняття «психосоціальної підтримки» поки що відсутнє в української законодавчому полі саме в інтегрованому тлумаченні, відповідно до якого психологічна підтримка об'єднується із соціальним захистом для того, щоб допомогти людині/дитині зберегти/відновити внутрішній психологічний стан, акумулювати ресурси психічного здоров'я для подолання негативного впливу ззовні.

В умовах війни це набуває особливого значення, адже майже щодня велика кількість українських дітей та батьків/піклувальників зазнають психологічного стресу, а іноді і травми через вимушене переміщення, постійні обстріли, відключення електро- та водопостачання, евакуацію, поранення та втрати близьких людей, невизначеність щодо майбутнього.

На глобальному міжнародному рівні питаннями психосоціальної підтримки займається Міжвідомчий постійний комітет з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, який було створено у 2007 з метою підтримки та адвокації системного підходу до впровадження пси-

хосоціальної підтримки в умовах надзвичайних ситуацій. Комітет складається із 30 представників громадського сектору, агентств ООН та міжнародних організацій, науковців, які адвокатують кращі практики в сфері психосоціальної підтримки.

У 2021 Дитячий Фонд ООН (ЮНІСЕФ), який є одним із лідерів Комітету, запропонував Глобальну мультисекторальну операційну рамку з надання послуг із підтримки психічного здоров'я та психосоціальної підтримки дітей, підлітків та осіб, які здійснюють догляд. Рамка розроблена для підтримки спеціалістів відповідних галузей, а саме освіти, соціального забезпечення та захисту дітей, охорони здоров'я та інших, з метою розвитку взаємодії та чутливості до питань психічного здоров'я та психосоціальної підтримки.

Документ визначає психосоціальну підтримку як комплексне поняття, яке використовується для опису будь-якого типу підтримки, спрямованої на захист або сприяння психосоціального добробуту дитини/людини, запобіганню або лікуванню психічних розладів. Він також покликаний розширити розуміння та забезпечення необхідними послугами дітей, підлітків, молоді та сімей в умовах гуманітарних криз (Глобальна мультисекторальна операційна рамка, 2021).

Для розробки необхідних рівнів інтервенцій для допомоги дитини та її сім'ї міжнародне експертне середовище пропонує керуватись соціально-екологічною моделлю, за якої дитина знаходиться в центрі і оточена трьома рівнями підтримки: 1) сімейне середовище; 2) громада або спільнота, в якій перебуває дитини; 3) стимулююче середовище (культура, суспільство, політики та системи).

Психосоціальна підтримка розпочинається із самої дитини, яка від народження має потенціал високої життєстійкості та здатності до відновлення психоемоційного стану. Саме завдяки цьому високому потенціалу діти можуть виживати та зберігати психічне здоров'я навіть під значним впливом зовнішніх травмуючих факторів, зумовлених війною.

Як уже зазначалося вище, найкраще дитина зможе впоратися зі складними життєвими обставинами, якщо перебуває у колі люблячої родини або турботливих опікунів/піклувальників. У свою чергу сім'я здатна забезпечити

необхідну підтримку дитині, якщо достатньо захищена у власній громаді, або спільноті, в якій вона тимчасово/вимушено перебуває. Громади ж можуть розвиватись і надавати необхідну підтримку/послуги сім'ям, якщо цьому сприяють загальний суспільний устрій, місцева культура та звичаї, наявні системи та політики.

Розробляючи необхідні послуги для якісної психосоціальної підтримки дитини в її найкращих інтересах, варто взяти до уваги рекомендовану експертним середовищем багаторівневу модель послуг з психосоціальної підтримки (Глобальна мультисекторальна операційна рамка, 2021, с. 20).

Така модель передбачає: взаємодію з іншими членами спільнот та громад, побудову дружніх стосунків взаємопідтримки, наявність необхідних послуг на рівні як громади, так і держави, які забезпечують необхідний та вчасний рівень захисту дитини, сім'ї.

Модель представлена у формі піраміди, що має різні рівні.

Рівень 1. Універсальні профілактичні заходи та послуги. На цьому рівні важливою є інформаційно-просвітницька робота з підвищення обізнаності з питань психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, спрямована на зміну поведінки, адвокацію. Одним із прикладів дій на цьому рівні можуть бути публічні інформаційні компанії щодо прийняття норми звернення за необхідною допомогою до психологів, психотерапевтів і в окремих випадках до психіатрів. На цьому рівні задіяний широкий спектр спеціалістів швидкого реагування, комунікацій, профільного персоналу, який займається розробленням політик у системах освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення.

Рівень 2. Підтримка сімей та спільнот (вибіркові втручання). Втручання відбуваються на рівні підгруп, де існують психологічні чи соціальні ризики, пов'язані з розладами психіки, емоцій, поведінки. Спеціалісти, задіяні на цьому рівні підтримки, мають бути висококваліфікованими у веденні та фасилітації групових сесій. Робота з сім'ями та спільнотами відбувається для відновлення, розвитку життєвої стійкості та підтримки психічного здоров'я та психосоціального добробуту дітей та сімей. Наприклад, така підтримка може надаватись жінкам з дітьми, які через війну були вимушені покинути власні домівки та чоловіків

і переїхати в інші країни в надії зберегти життя та благополуччя власних дітей. Тут важлива налагоджена взаємодія та перенаправлення між вчителями, соціальними працівниками, медичними працівниками та спеціалістами із комунікацій. До роботи на цьому рівні можуть бути залучені волонтери.

Рівень 3. Сфокусована підтримка (індивідуальна допомога). У площині зазначеного рівня відбуваються втручання для осіб з груп високого ризику, які мають виявлені симптоми психічного, емоційного чи поведінкового розладу, але не відповідають критеріям для встановлення діагнозу. У такому разі надаються неспеціалізовані соціальні та первинні медичні послуги. В системах підтримки можуть бути задіяні соціальні працівники, психологи, медсестри, які мають кваліфікацію щодо ведення випадків.

Рівень 4. Спеціалізовані послуги (менеджмент). На цьому рівні здійснюються професійні втручання для осіб у стані, який можна діагностувати, як розлади психічного здоров'я, надаються послуги, спрямовані на лікування, пом'якшення симптомів або наслідків захворювання (Наприклад, індивідуальна/сімейна/групова психотерапія для особи, у якої діагностовано психічний розлад). Тут важливою є взаємодія психіатрів, психіатричних медсестер, психологів, соціальних працівників, ерготерапевтів та інших спеціалістів, які пройшли підготовку з надання клінічних послуг, в т. ч. фармакологічного лікування та/або управління психічними станами. Персонал, який надає послуги на цьому рівні, має мати високу кваліфікацію надання індивідуальної підтримки, а також можливість забезпечити супервізію персоналу на всіх рівнях.

Важливо, аби спеціалісти різних галузей усвідомлювали потребу дітей та сімей у психосоціальній підтримки в умовах воєнного часу, а також у разі потреби забезпечували їхнє перенаправлення вгору і вниз по рівнях піраміди. Соціальні послуги мають бути створені таким чином, аби уникати надмірної сфокусованості на «чутливій» групі (наприклад, дітей, постраждалих від вибухонебезпечних речовин), аби не сприяти їхній дискримінації та ізоляції в громадах. Натомість найкраще працювати над широкою адвокацій-

ною підтримкою для включення усіх членів громад у процес психосоціальної підтримки дітей та їхніх сімей, забезпечуючи при цьому достатній рівень обізнаності населення про можливі шляхи перенаправлення для «чутливих» груп.

В умовах війни не втрачає своєї ваги участь дитини. Навіть тимчасове влаштування дитини без її згоди не можливе. Водночас потрібно враховувати стан дитини, адже вона може просто не мати ресурсу, щоб реагувати, виражати емоції, мислити й відповідати; дитина може виявляти агресію чи бути в ступорі (Через такий стан їй складно висловлювати думку, брати участь в ухваленні рішень). Важливо не підганяти, не тиснути на дитину, а лише дати зрозуміти, що вона буде захищеною і може довіряти дорослим. Сучасна модель психосоціальної підтримки, запропонована ЮНІСЕФ, розглядає дітей як активних агентів у своїх екосистемах, здатних вплинути на свої сім'ї та громади.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, ключовими елементами забезпечення найкращих інтересів дитини є: аналіз індивідуальних потреб дитини та їх співвідношення з інтересами дітей як соціальної групи; вміння почути думку дитини у питаннях, які їх стосуються; дотримання усіх прав дитини, й зокрема права дитини на зростання в сімейному оточенні.

В умовах воєнного часу можна виокремити такі чинники, які забезпечують найкращі інтереси дитини: забезпечення безпеки дитини шляхом гнучкого ухвалення альтернативних рішень; спрощення умов влаштування дитини в сімейне оточення; побудова гуманітарних програм з урахуванням індивідуальних потреб дітей та усіх прав дітей; включення дітей, батьків/піклувальників в систему гуманітарного реагування в умовах війни; розбудова багаторівневої, інклюзивної, дитиноцентрованої, інтегрованої моделі психосоціальної підтримки дітей та сімей з дітьми.

Перспективою подальших досліджень є вивчення міжнародного досвіду забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни, в також узагальнення кращих різнорівневих українських моделей дій ям в найкращих інтересах дитини на засадах соціального партнерства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаро Г., Спектор О., Савицька С. Найкращі інтереси дитини у цивільному провадженні (серія методичних рекомендацій «Адвокат дитини»). Харків: Фактор, 2020. 96 с. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/ПДФ_Garo%20Naykraschi%20interesy%20dytyny.pdf (дата звернення: 08.08.2023).
2. Даценко В. М. Допит дитини, яка не досягла 10 років, під час розгляду справи про визначення місця проживання з метою забезпечення її найкращих інтересів. *Слово Національної школи суддів України*. 2019. № 3 (28). С. 140–152.
3. Декларація прав дитини : Резолюція від 20.11.1959 р. № 1386 (XIV). URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140610__140610 (дата звернення: 09.08.2023).
4. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройного конфлікту на сході України / О. А. Біда, А. Б. Блага, О. А. Мартиненко та ін. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ: КИТ, 2016. 82 с.
5. Глобальна мультисекторальна операційна рамка з підтримки психічного здоров'я та психосоціальної підтримки дітей і сімей у різних умовах (демонстраційна версія). Нью-Йорк : ЮНІСЕФ, 2021. 108 с. URL: <https://www.corecommitments.unicef.org/kp/global-multisectoral-operational-framework-on-mhpss> (дата звернення: 09.08.2023).
6. Конвенція ООН про права дитини. Постанова Верховної Ради України № 789-ХІІ (1991). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 03.08.2023)
7. Менджул М. Н. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його практичне застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія. Право. Вип. 56. Т.1. С. 87–91.
8. Петрочко Ж. Безпека дитини. Енциклопедія освіти : енциклопедія / ред. В. Кремень. 2-ге вид. Київ, 2021. С. 71–72.
9. Петрочко Ж. В., Датченко Н. А. Забезпечення найкращих інтересів дитини як пріоритет надання соціальних послуг сім'ям з дітьми. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. Т. 1, № 5(41). С. 150–157. URL: <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.22> (дата звернення: 09.08.2023).
10. Петрочко Ж. В. Найкращі інтереси дитини: сутність і шляхи забезпечення. *Наукові записки НДУ ім. М.Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 3. С. 70–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2014_3_13 (дата звернення: 07.08.2023).
11. Про охорону дитинства, Закон України № 2402-III (2022) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 10.08.2023).
12. Про права дитини. Конвенція : Постанова Верховної ради України від 27.02.1991 р. № 789-ХІІ (1991) : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 10.08.2023).
13. Про право дитини на приділення першочергової уваги якнайкращому забезпеченню її інтересів : Зауваження заг. порядку Ком. з прав дитини Орг. Об'єдн. Націй від 14.01.2013 р. (Комітет з прав дитини Організації Об'єднаних Націй). 2013. № 14. URL: <https://archive.crin.org/docs/GC.14.pdf> (дата звернення: 09.08.2023).
14. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 09.08.2023).
15. Соціальна робота з вразливими сім'ями з дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч.1 / З.П. Кияниця, Ж.В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.
16. Томляк Т.С. Генезис принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 18. Право. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 36. С. 72–80. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/36643> (дата звернення: 09.08.2023)
17. Joanna Rogers. Enhancing professional competencies of frontline workers in the social service workforce. UNICEF : Oxford Policy Management, 2019. 25 p.
18. The best interests of the child – A dialogue between theory and practice : conference materials. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2016. 163 p. URL: <https://rm.coe.int/1680657e56> (дата звернення: 09.08.2023).
19. Zijlstra, A. E. (2012). In the Best Interest of the Child: a study into a decision-support tool validating asylum-seeking children's rights from a behavioural scientific perspective [Doctoral dissertation, University of Groningen]. <https://www.semanticscholar.org/paper/In-the-Best-Interest-of-the-Child:-a-study-into-a-Zijlstra/1afe6f6219ede9e91092d14ef1c6768acc28ef>

REFERENCES:

1. Haro H., Spector O., Savytska S. (2020) Naikrashchi interesy dytyny u tsyvilnomu provadzhenni (seriia metodychnykh rekomendatsii "Advokat dytyny") [The best interest of the child in civil proceedings (A series of guidelines "Child's Lawyer")]. Faktor. Retrieved from: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/ПДФ_Garo%20Naykraschi%20interesy%20dytyny.pdf [in Ukrainian].

2. Datsenko V. (2019). Dopyt dytyny, yaka ne dosiahla 10 rokov, pid chas rozghliadu spravy pro vyznachennia mistsia prozhyvannia z metoiu zabezpechennia yii naikraschykh interesiv [Interrogation of a child who has not reached the age of 10 during the consideration of a case on determining the place of residence in order to ensure his best interests]. *Slovo Natsional'noi shkoly suddiv Ukrainy*. 3 (28). S. 140–152.
3. Deklaratsiia prav dytyny, Rezoliutsiia № 1386 (XIV) (1959) (Heneralna Asambleia OON). [Declaration of the Rights of the Child] Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text [in Ukrainian].
4. Dytynstvo pid prytylom: prava dytyny v umovakh zbroinoho konfliktu na skhodi Ukrainy [Childhood under the gun: children's rights in the conditions of armed conflict in the east of Ukraine]. (2016) O. A. Bida, A. B. Blaha, O. A. Martynenko ta in. *Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny* [in Ukrainian].
5. Hlobalna multysektoralna operatsiina ramka z pidtrymky psykhiichnoho zdorov'ia ta psykosotsialnoi pidtrymky ditei i simei u riznykh umovakh (demonstratsiina versiia) [A Global Multisectoral Operational Framework for Mental Health and Psychosocial Support for Children and Families in Different Settings (Demo Version)] (2021), Niu-Iork : YuNISEF [in English].
6. Konventsiia OON pro prava dytyny. [UN Convention on the Rights of the Child] (1991) Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 789-XII (1991). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].
7. Mendzhul, M. (2019). Zmist pryntsyphu naikraschykh interesiv dytyny ta yoho praktychne zastosuвання [Content of the principle of the best interests of the child and its practical application]. *Naukovyi visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. 2019. Seriya. Pravo. 56. T.1. S. 87–91 [in Ukrainian].
8. Petrochko, Zh. (2021). Bezpeka dytyny [Child safety]. *Entsyklopediia osvity*. Kyiv. S. 71–72 [in Ukrainian].
9. Petrochko, Zh., Datchenko, N. (2021). Zabezpechennia naikraschykh interesiv dytyny yak priorytet nadannia sotsial'nykh posluh sim'iam z dit'my [Ensuring the best interests of the child as a priority for providing social services to families with children]. *Knowledge, Education, Law, Management*. T. 1, 5(41). S. 150–157 [in Ukrainian].
10. Petrochko, Zh. V. (2014). Naikrashchi interesy dytyny: Sutnist i shliakhy zabezpechennia [The best interests of the child: Core and ways to provide]. *Naukovi zapysky NDU im. M.Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky*, (3), 70–74. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2014_3_13 [in Ukrainian].
11. Pro okhoronu dytynstva. Zakon Ukrainy [On childhood protection. Law of Ukraine], № 2402-III (2020) (Ukraine). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> [in Ukrainian].
12. Pro prava dytyny. Konventsiia [On the Rights of the Child. Convention], Postanova № 2671-VIII (2014) (SRSR). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].
13. Pro pravo dytyny na prydilennia pershocherhovoї uvahy yaknaikrashchomu zabezpechenniu yii interesiv, Zauvazhennia zahalnoho poriadku Komitetu z prav dytyny Orhanizatsii Obiednanykh Natsii [General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration] № 14 (2013) (Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii). Retrieved from: <https://archive.crin.org/docs/GC.14.pdf> [in Ukrainian].
14. Pro sotsialni posluhy. Zakon Ukrainy [On social services. Law of Ukraine] № 2671-VIII (2019) (Ukraine). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
15. Sotsial'na robota z vrazlyvymy sim'iamy z dit'my [Social work with vulnerable families with children] (2017). Z. P. Kyianytsia, Zh. V. Petrochko. Kyiv. OBNOVA KOMPANI [in Ukrainian].
16. Tomliak, T. S. (2021). Henezys pryntsyphu zabezpechennia naikraschykh interesiv dytyny v mizhnarodnomu pravi [The genesis of the principle of ensuring the best interests of the child in international law]. *Naukovyi chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Seriya 18. Pravo. Odesa : Vydavnychiy dim «Hel'vetyka», 36. S. 72–80. Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/36643> (дата звернення: 09.08.2023) [in Ukrainian].
17. Joanna Rogers (2019). Enhancing professional competencies of frontline workers in the social service workforce (Consolidated regional study report). Oxford Policy Management [in English].
18. The best interests of the child – A dialogue between theory and practice. Council of Europe Publishing. Retrieved from: <https://rm.coe.int/1680657e56> [in English].
19. Zijlstra, A. E. (2012). In the Best Interest of the Child: a study into a decision-support tool validating asylum-seeking children's rights from a behavioural scientific perspective [Doctoral dissertation, University of Groningen]. Retrieved from: <https://www.semanticscholar.org/paper/In-the-Best-Interest-of-the-Child--a-study-into-a-Zijlstra/1afe6f6219ede9e91092d14efe1c6768acc28ef> [in English].